

ZAMOSTIANA

BONAWENTURA MACIEJ PAWLICKI

Prof. zw. dr hab. inż. arch.
Instytut Nauk Technicznych, Kierunek Architektura
Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu

ZMIENNOŚĆ POJEĆ W TEORII I PRAKTYCE KONSERWACJI ZABYTKÓW I OCHRONY DÓBR KULTURY (100 lat ochrony Zamościa)

DIFFERENCES IN THE THEORY AND PRACTICE OF THE PRESERVATION OF MONUMENTS AND THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE SITES (100 years of Zamość protection)

Motto: NOT CONFLICTS – BUT ASSETS OF THE FUTURE

STRESZCZENIE

Odnowienie Zamościa rozpoczęto realizować bez mała przed stu laty. Wówczas wybitni krzewiciele kultury z początkiem 20-lecia międzywojennego podjęli zamysł przywrócenia rangi tego dzieła kultury polskiej. Idea ochrony dziedzictwa kultury narodowej narastała stopniowo do czasu podjęcia pierwszych badań naukowych, kształtowania norm i zasad opieki i konserwacji. Dziś Zamość został wpisany na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO. Wielu rzeczy dokonano, wiele pozostało do zrobienia.

Słowa kluczowe: konserwacja, kultura, ochrona, rekonstrukcja, tradycja

ABSTRACT

Renovation of Zamość was started almost one hundred years ago. At that time, outstanding promoters of culture in the inter-war period embarked on the idea of restoring the rank of this masterpiece of Polish culture. The idea of protection of national culture heritage has been growing gradually since the moment of commencement of the first scientific studies, shaping the standards and the principles of care and conservation. Today, Zamość was entered in UNESO World Heritage List. Many things were accomplished; many are still left to be done.

Key words: conservation, culture, protection, reconstruction, tradition

II Kongres Konserwatorów Polskich obradujący w dniach 6–10.10.2015 r. w Warszawie i w Krakowie zgromadził licznych polskich i zaproszonych z zagranicy specjalistów i przedstawicieli środowisk konserwatorskich. Prezentując referat pt.: „Zmienność pojęć w teorii i praktyce konserwacji zabytków i ochrony dóbr kultury” zadałem na wstępie pytanie: czym są dziś idee i narzędzia ochrony dziedzictwa kultury w obliczu przemian globalizacyjnych? dodałem, iż odpowiedź na to pytanie kryje potrze-

bę uznania zabytku za immanentny podmiot idei pomnażania wartości dobra wspólnego. Nasze ustawodawstwo zauważyło już dawno ten znak czasu. Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej mówi o istocie idei interesu publicznego. Idea ta miała i nadal posiada fundamentalne, podstawowe i ostateczne znaczenie w ochronie dóbr kultury.

Wyważenie dobra wspólnotowego stanowi od dawna najpełniejszą wykładnię poglądów etycznych, a także istotny i ważki system myśli filozoficznej od

czasu sformułowania *Etyki Nikomachejskiej* Arystotelesa powstałej w 2 poł. IV w. p.n.e., wydanej drukiem przez jego syna Nikomacha ok. 300 r. p.n.e. (*The Nicomachean Ethics Aristotle*). Etyka ta, jako naczelnny komponent sztuki życia i historii, w tym również celów sztuki polega na kształtowaniu nawyku przywiązania do obyczajowości i tradycji od wczesnej młodości, na tworzeniu relacji zachodzących pomiędzy kształtem kultury, strukturą dzieła, twórcą i odbiorcą. Jako główny wskaźnik spełnienia powinności zaliczany jest do kategorii cnót moralnych, których nagrodą jest szczęście, kluczowy i doniosły ideał poznania. Jest dziś liczącym się, nie do przecenienia najważniejszym społecznie składnikiem problematyki ochrony światowego dziedzictwa wpisanego na listę Dóbr Kultury i Natury ICOMOS. Dzisiejszy świat korzysta nadal z pięknych idei przeszłości.

Oświecony racjonalizm i klasycyzm XVIII w. oparł oceny dzieł przeszłości na postulatach filozofii Ch. Batteaux, D. Hume'a, J. J. Winckelmann'a i E. Kanta. XIX wiek zapoczątkował poetyckie zainteresowania świadectwami historii w dziełach Waltera Scotta i Victora Hugo prowadząc do ukształtowania doktryny Emmanuela Viollet le Duc'a i poglądów Johna Ruskina, który pisał: „Naród nie inaczej staje się godnym ziemi i krajobrazów, które odziedziczył, jak tylko kiedy przez swe czyny i przez swą sztukę zostawia je piękniejszymi jeszcze dla swych dzieci”. Przełom XIX/XX w. zdominowały teorie dzieł sztuki Aloisa Riegla, Maxa Dvořaka i Camila Boito, ikonologiczne analizy Erwina Panofsky'ego, fenomenologiczne metody Romana Ingardena. XX w. przyniósł nową interpretację restauracji dzieł sztuki i architektury w oparciu o kanony Karty Konserwacji Zabytków przyjętej w Atenach w 1931 r., zreformowanej Kartą Wenecką w 1965 r. i rozszerzonej o postanowienia Karty Kraków 2000.

Troska o dobra kultury wg zaleceń UNESCO, prawa Unii Europejskiej i lokalnej legislacji uzależniona jest od doskonalenia stosunków międzyludzkich i sprawiedliwego rozdziału dóbr. Gary S. Becker opisując kapitał ludzki mówi, iż to najcenniejsze bogactwo narodu. Następuje zatem przyrost nauki i wiedzy. Organizm silnie ekonomicznie i zdrowy społecznie zwiększa zasoby finansowe, dochody, kształtuje zaufanie do instytucjonalnych form władzy i użyteczne gospodarowanie środkami. Uzasadnia relacje pomiędzy prawem prywatnym i wspólnotowym. Sens rozumowań indukcyjnych opisał w *Systemie logiki dedukcyjnej i indukcyjnej* J.S. Mill¹ objaśniając ciąg logicznych bardziej

technicznych określeń. Jest to dziś również zadanie dla ochrony i konserwacji dzieł sztuki i kultury w poszukiwaniu nowych kreatywnych rozwiązań, w poznawaniu sieci wzajemnych relacji i powiązań dzieł powstałych w różnych kręgach kulturowych. Mieczysław Porębski wychodząc z partycypacyjnej koncepcji dzieł sztuki i dziedzictwa kultury pisał w zbiorze myśli na temat „Prawda sztuki”, iż: „Dzieło prezentuje rzeczywistość, (...) zaświadcza o jej istnieniu, otwiera ją przed nami, (...) daje odbiorcy szansę zarówno myślowego, jak i emocjonalnego w niej współuczestnictwa, ... jedynie wtedy, gdy aktywność odbioru zderzy się z aktywnością twórcy dającego swoje osobne, bo osobiste, świadectwo prawdzie.”²

Niedostrzegane dawniej zagadnienia układają nową semantykę pojęć, kształtują nowe definicje lokalnych i światowych wytworów kultury. Charakter i kategorie reakcji na zagrożenia tworzyły idiomy takich terminów jak: opieka, ochrona, zabezpieczenie, wydobywanie, zachowanie, konserwacja i rewitalizacja.

Wyrazem jakości dokumentalnej są materialne świadectwa, niekiedy zbiory lapidarium stanowiące o sile faktu historii. Autentyzm środowiska, substancja, struktura konstrukcyjna, materiał, technika, technologia, funkcja i forma oddziałują na uczucia i spekulatywne skojarzenia. Stanowią o nich wybitne przymioty krajobrazu kulturowego, nieustannie zmienne relacje estetyczne obiektów kultury i ekosystemu środowiska przyrodniczego.

Dziś powstaje nowa semantyka pojęć, a także ocena lokalnych i światowych dóbr kultury. Reakcją na globalne zagrożenia są zwroty pojęć: opieka, ochrona, zabezpieczenie, wydobywanie, zachowanie, konserwacja i rewitalizacja. Ocenie poddawany jest autentyzm obiektu, środowiska, substancji, struktury, materiału, techniki, technologii, funkcji i formy. Jakość dokumentalna i zbiory lapidariów stanowią dziś o sile przekazu faktu historii. Stanowi o nim także krajobraz kulturowy i ekosystem środowiska przyrodniczego.

Można to z powodzeniem zaprezentować na przykładzie Zamościa, jednym z nielicznych przykładów transformacji wzorców płynących z doświadczeń renesansu włoskiego na ziemiach polskich z k. XVI i pocz. XVII w., a także z tradycji lokalnej.³

² M. Porębski, *Prawda sztuki*, [w:] *Fermentum massae mundi*, AGORA 1990.

³ M. Pawlicki, *Wzorce idealne a tradycje rodzime w architekturze, na przykładzie Zamościa*, [w:] *Regionalne tradycje w kształtowaniu polskich miast i miasteczek – poszukiwanie odrębności, problemy tradycji*, 8 Ogólnopolskie Sympozjum Architektury Regionalnej, Materiały pokonferencyjne, Drzonków 1987, s. 17–31.

¹ J.S. Mill, *System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej*, tłum. Cz. Znamierowski, Warszawa 1962.

Tab. 1. Wpływ autentyzmu dziedzictwa kultury na stopień interwencji

ZAKRES PRAC STOPIEŃ INTERWENCJI KONSERWATORSKIEJ AUTENTYZM

OGRANICZONA INTERWENCJA ZABEZPIECZENIE OCHRONA REZERWATOWA	CONSOLIDAMENTO	WZMOCNIENIE	100 %
	MANUTENZIONE	ZABEZPIECZENIE	
	LIBERATIONE	ODSLONIĘCIE	
	RICOMPOSIZIONE	REKOMPOZYCJA	
	PROTEZIONE	OCHRONA	
ROZSZERZONA INTERWENCJA RETAURACJA REWALORYZACJA	REINTEGRAZIONE	UZUPEŁNIENIE	
	SPOSTAMENTO	PRZEMIESZCZANIE	
	RICONSTRUZIONE	RETAURACJA	
	COMPLEMENTAMENTO	PRZYWRÓCENIE	
ODBUDOWA ZESPOLENIE ODNOWA	RICONSTRUZIONE	REKONSTRUKCJA	
	INTEGRAZIONE	WYKOŃCZENIE	
	RINNOVATIONE	ODTWARZANIE	
PRZENOSZENIE REINTEGRACJA PRZYSTOSOWANIE	CAMBIAMENTO	PRZESTAWIENIE	
	AMPLIAMENTO	ROZBUDOWA	
	ADATTAZIONE	ADAPTACJA	
			0 %

Zadajmy pytanie: czym jest gospodarowanie dobrami kultury i zabytkowymi centrami miast? Aby odpowiedzieć na ten problem w 2010 r. przedstawiłem kilka sugestii z okazji Międzynarodowej Konferencji Konserwatorskiej nt. *Karta Krakowska 2000 – 10 lat później*.⁴

Walter Frodl opisując rekonstrukcję widział w niej „metaforę symbolu”, prof. Jan Zachwatowicz „użyteczne konsumpcyjne właściwości dodatnie, niezbędne w społecznych relacjach odbiorcy z dziełem sztuki”. Zgodnie z postulatami Fredericka W. Taylora w nauce organizacji i zarządzania zaczęto wskazywać wagę naukowego rozpatrywania struktur konsumpcyjnych. Można to odnieść do ładu przestrzennego i potrzeby przetrwania rodzimych tradycji we współczesności oraz aktywnego współudziału w pomnażaniu przejawów kultury jako wartości nowości.

Asertywnemu stosunkowi do dziedzictwa przyszości, a także gospodarowaniu dobrami towarzy-

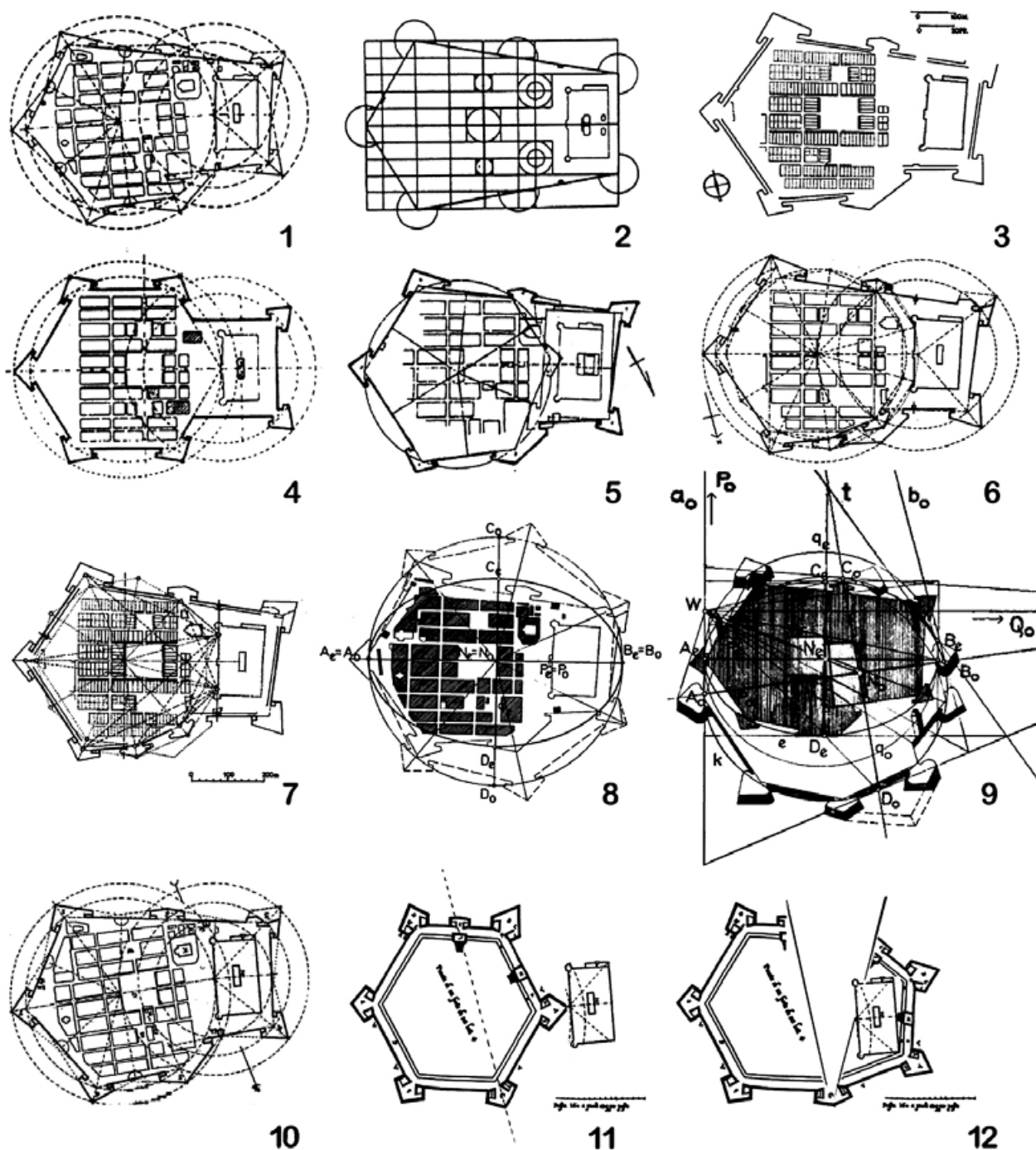
szą bodźce nagradzające. Bodźce degradujące widzimy w negocjacyjnych przetargach zaniżających koszty wykonania zabiegów naprawczych. Są one skutkiem umniejszania obiektywnej wartości, pozbieżnej oceny i niedowartościowania substancji zabytku.

Zwróćmy uwagę na cienką cezurę metodologiczną, dzielącą optykę zagadnień konserwatorskich pomiędzy rewaloryzacją (czyli przywróceniem wszystkich wartości dzieła sztuki), a rekonstrukcją form i treści według nowej wizji z nowego materiału. Ukazuje ona wpływ autentyzmu dziedzictwa kultury na stopień interwencji.

Myślę, że najważniejsza droga ochrony i użytkowania dziedzictwa zależy od uznania cech i właściwości przymiotów dzieła za dobro ponadczasowe, za podmiot idei pomnażania wartości dobra wspólnego.

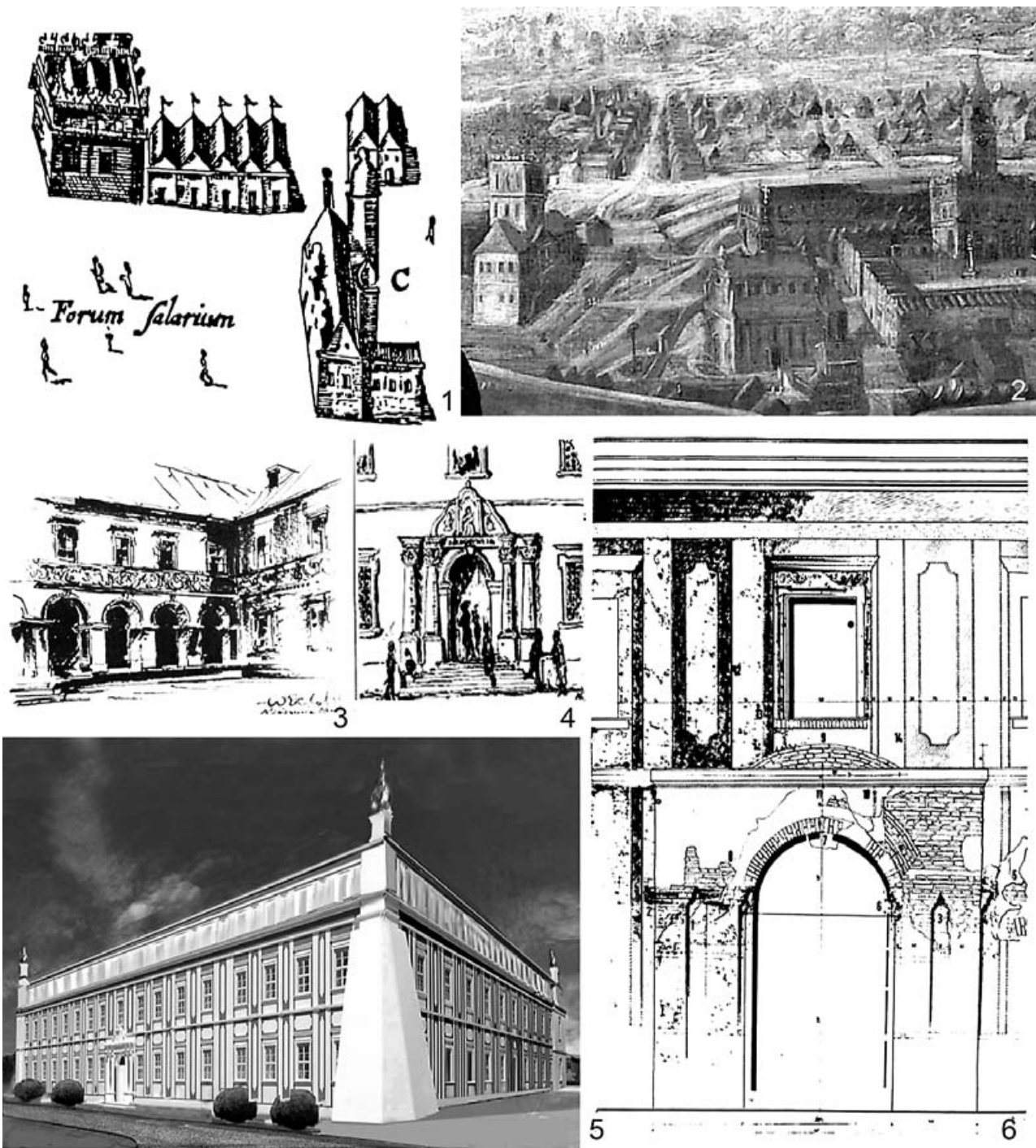
Przemienność czasu, ustawicznych zagrożeń, szkodliwych wpływów na kondycję zabytku ukazuje, iż podejmowana jest nieustannie analiza idei dzieła, przestrzeni społecznej definiowanej przez ducha czasu, relikty z epoki powstania, *genius loci*, duch opiekuńczy miejsca, wartość dawności, jakość historyczną, artystyczną, estetyczną i emocjonalną (tab. 1, il. 1, 8).

⁴ B.M. Pawlicki, *Imponderabilia prawne w świetle Karty Kraków 2000 – 10 lat później*, [w:] *Karta Kraków 2000 – 10 lat później*, Kraków 2011, s. 87–95.

1. Autentyzm konstrukcji planu Zamościa: 1) J. Zachwatowicz, 2) J. Kowalczyk, 3) J. Miłobędzki, 4) T. Zarębska, 5) A. Klimek, 6–9) B.M. Pawlicki, geometryczne związki kolineacyjne widoku i planu Zamościa, 10–12) B.M. Pawlicki, najstarsza faza posadowienia murów i planu Zamościa wg idei *Duo Libri di Giacomo Lanteri „Del Mondo di fare di fortificationi”*, 1557 (ryc. autora)

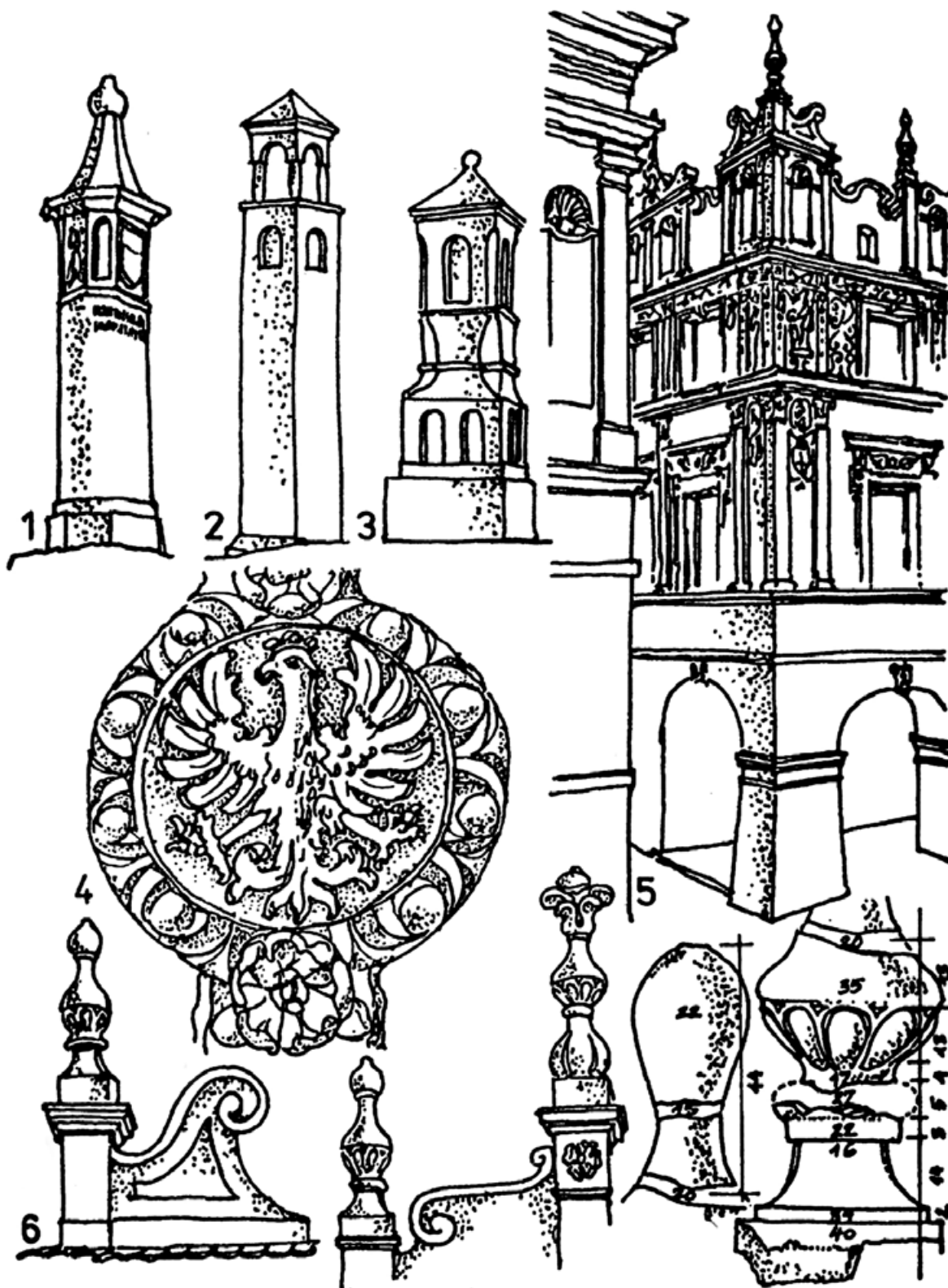
1. Authenticity of the oldest phases of walls foundation and construction plan of Zamość by the idea of *Duo Libri di Giacomo Lanteri „Del Mondo di fare di fortificationi”*, 1557 (author's illustration)

Akademia Zamojska projekt rewitalizacji PROF. BONAVENTURA MACIEJ PAWLICKI KRAKÓW 2015

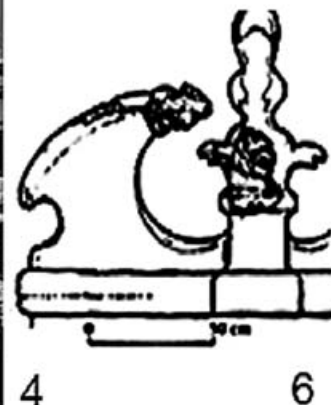
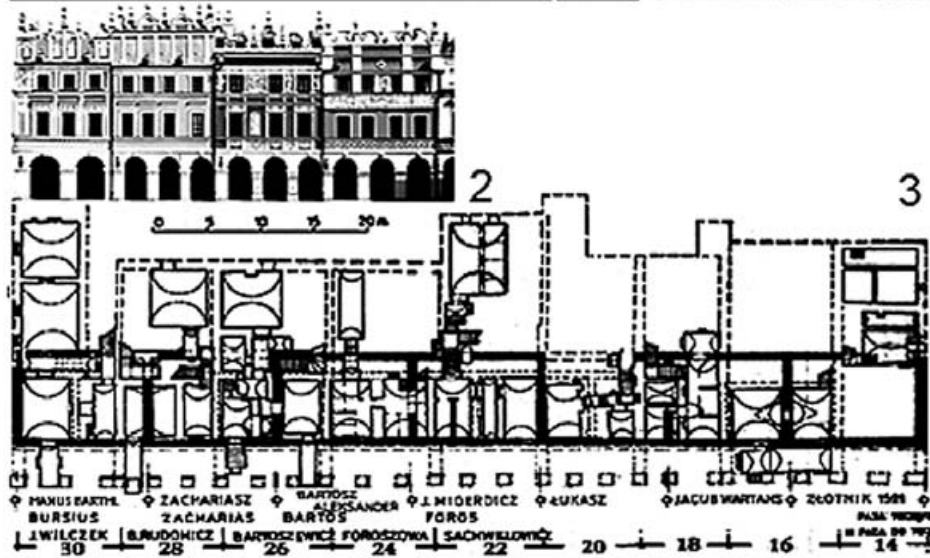
2. Autentyzm Akademii Zamojskiej: 1) Akademia wg sztychu Brauna, 2) widok Akademii na obrazie Bukowińskim, 3) Dzieńdziniec Akademii (rys. W. Zin), 4) Portal zachodni, 5) Projekt rewitalizacji attyk XVII w., 6) Portal wschodni stan badań 1996 r. (ryc. autora)

2. Authenticity of the Academy of Zamość (author's illustration)

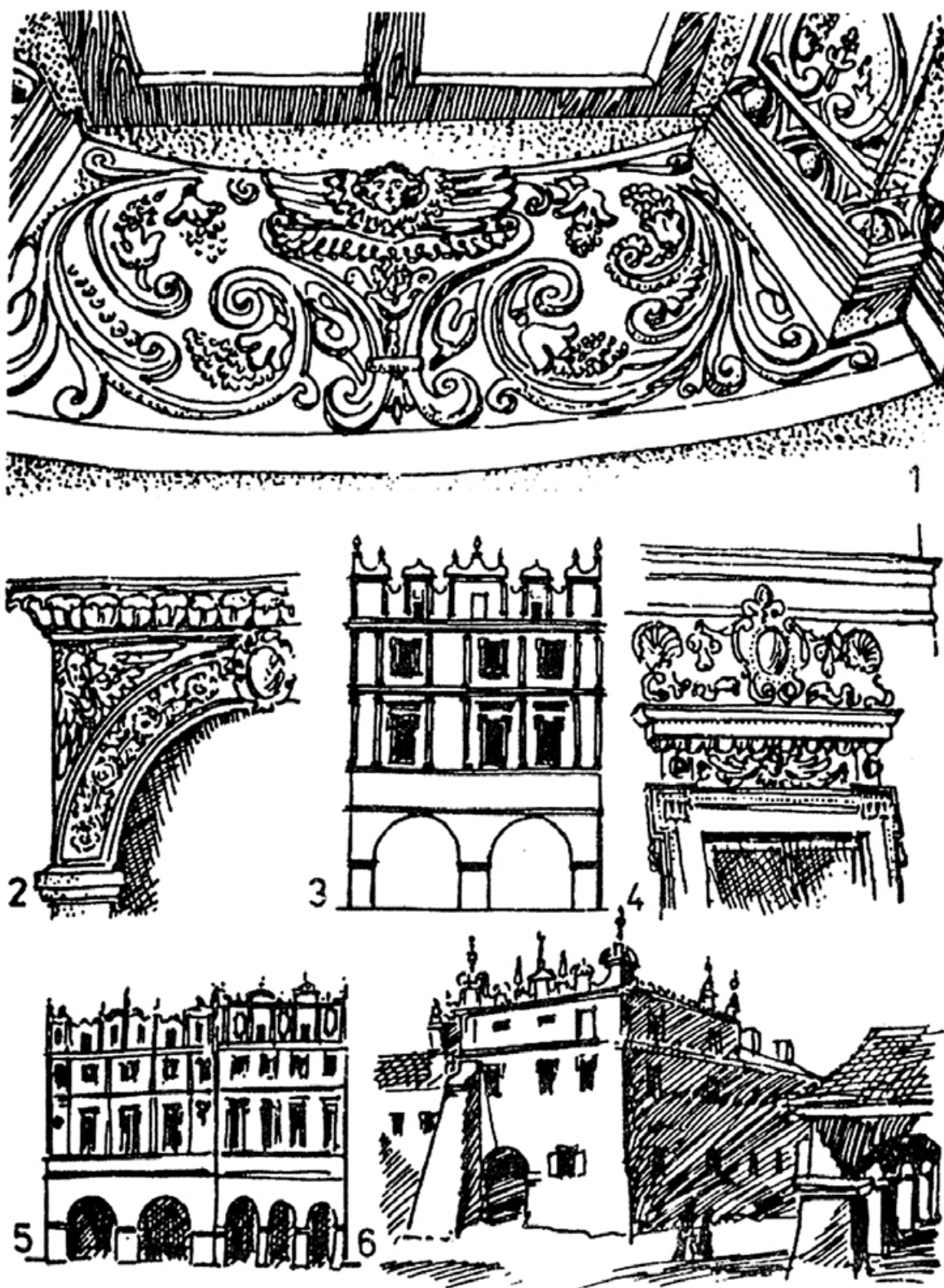
3. Studia i badania tradycji artystycznych: 1) Kapliczka słupowa wieloboczna, dawny słup graniczny dóbr kapituły krakowskiej w Biskupicach Radłowieckich z herbem Dębno kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, 1450 r., 2) Kapliczka słupowa z wnękami i latarnią o czterech arkadach w Szymbarku z 2 poł. XVI w., 3) Kapliczka słupowa z arkadami w dwu kondygnacjach przy klasztorze Klarysek w Starym Sączu z XVII w., 4) Detal sztukatorski sklepienia kamienicy przyrynkowej z motywem godła Polski, Rynek Wielki 10 w Zamościu z 1 poł. XVII w., 5) Zwieńczenie narożnika zamojskiej kamienicy przyrynkowej z formą kapliczki »gloriety« w grzebieniu zwieńczenia attyki, ul. Ormiańska 30 z 1 poł. XVII w., 6) Zrekonstruowane sterzyny attyk zamojskich na Kamienicach Ormiańskich, dzbany i kwiatony »fleurony« wg odnalezionych relikwów i przekazów archiwalnych (ryc. autora)

3. Studies and analysis of artistic traditions (author's illustration)

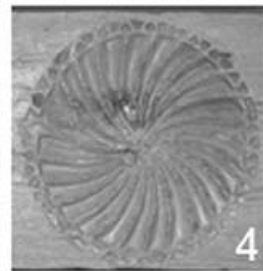
4. Kamienice Ormiańskie w Zamościu stan 1939–2015, studia kamienic, 1 faza 1580 r., detale i projekty konserwatorskie: 1) ul. Ormiańska 1925 r., 2) projekt elewacji kamienic ormiańskich, 3) fazy przebudowy 1580–1650 r., 4) stan dzisiejszy, 5) sterczyny attyki, 6) grzebień tarczowe attyki Ormiańska 24 (ryc. autora)

4. Armenian Town Houses in Zamość, state 1939–2015, town houses studies, 1st phase – 1850 year, details and conservation projects (author's illustration)

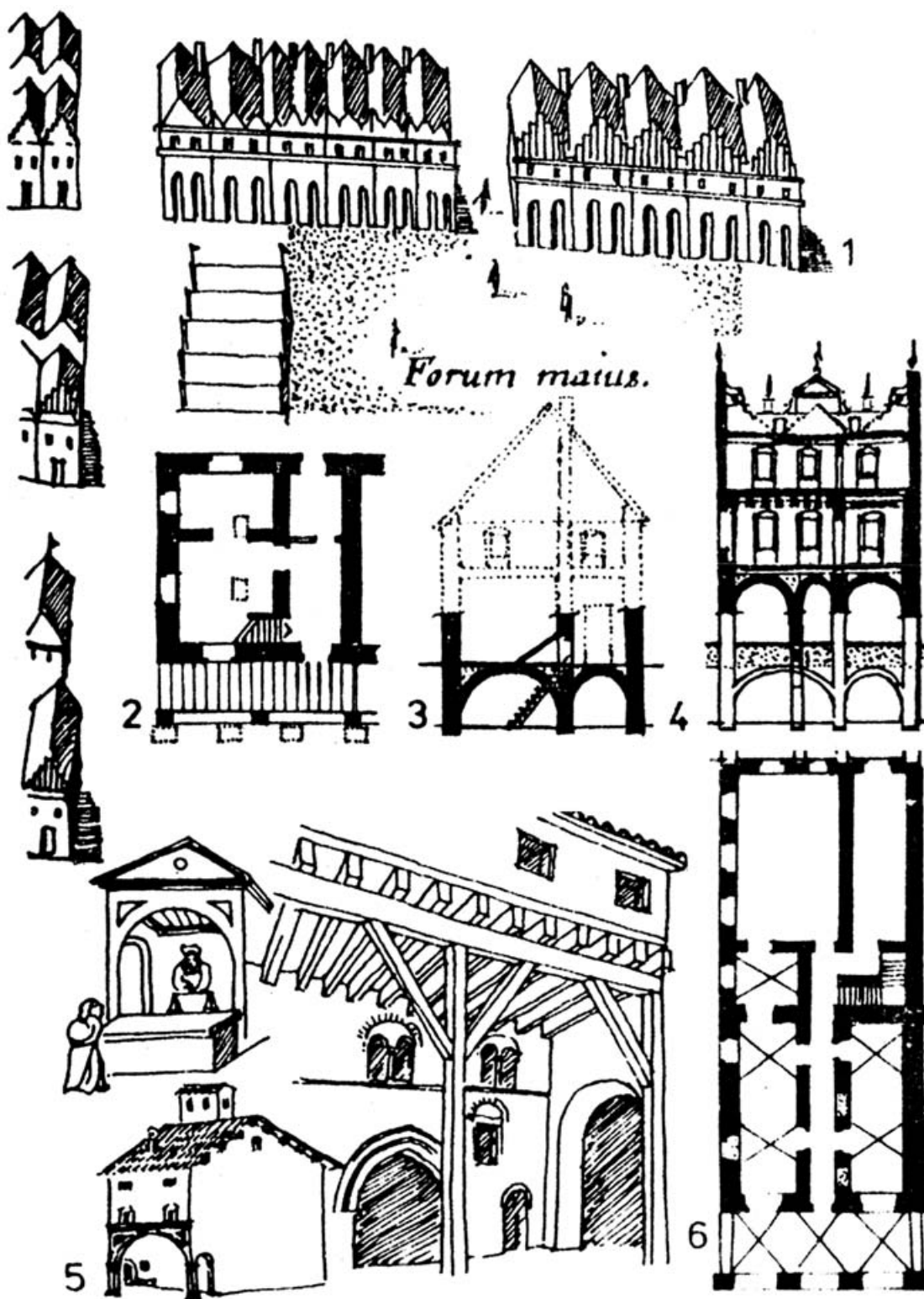

5. Ochrona, konserwacja i badania motywów dekoracyjnych: 1) Sztukatorskie elementy zdobnicze w nadprożu okien, kamienicy przyrynkowej Ormiańska 26 w Zamościu z 1 poł. XVII w., 2) Motyw dekoracyjny w nasadzie archiwolty portalu kamienicy przyrynkowej Rynek Wielki 2 w Zamościu z 1 poł. XVII w., 3) Elewacja frontowa z nieistniejącą attyką przyrynkową kamienicy narożnej Rynek Wielki i ul. Grodzkiej w Zamościu Stan wg pomiaru z 1809 r. przed dziewiętnastowieczną przebudową., 4) Motyw dekoracyjny zwieńczenia okien I piętra kamienicy przyrynkowej Ormiańska 22 w Zamościu z 1 poł. XVII w., 5) Elewacje kamienic przyrynkowych Ormiańska 30 i Ormiańska 28 z attykami wg akwareli W. Wilczyńskiego z 1853 r., 6) Kamienica z attyką w tyle działki przyrynkowej Rynek Wielki 1 w narożniku ul. Staszica i Przybyszewskiego wg rys. M.E. Andriollego w „Tygodniku Ilustrowanym” z 1888 r. (ryc. autora)

5. Protection, conservation and research of decorative themes (author's illustration)

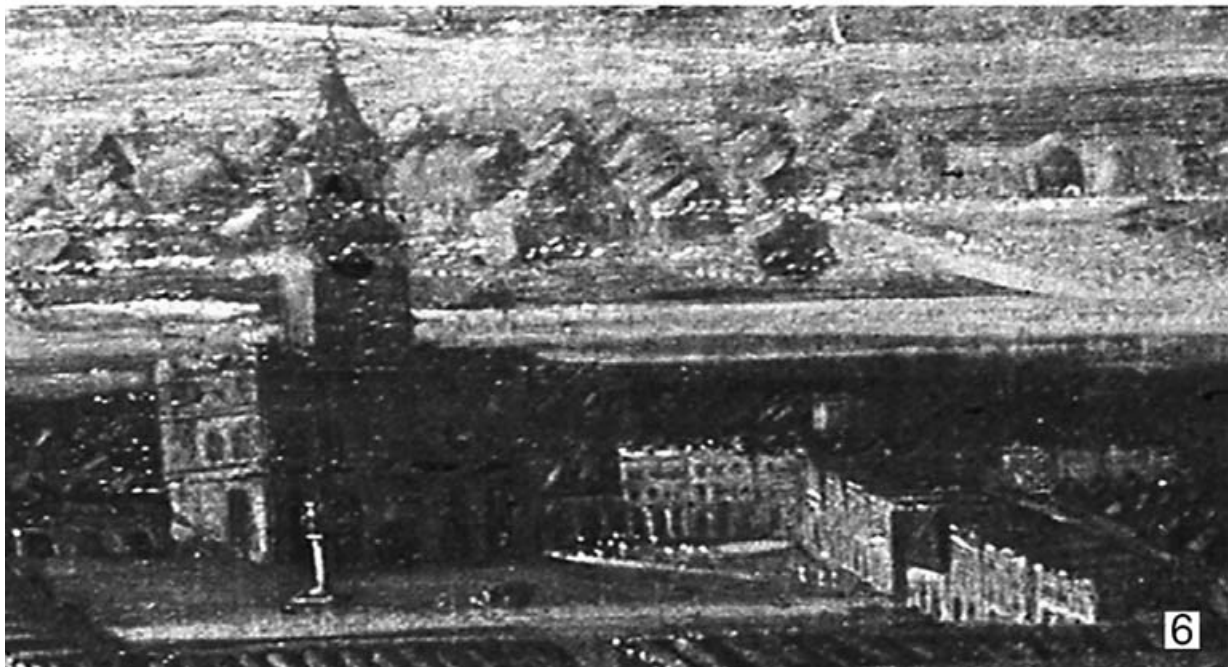
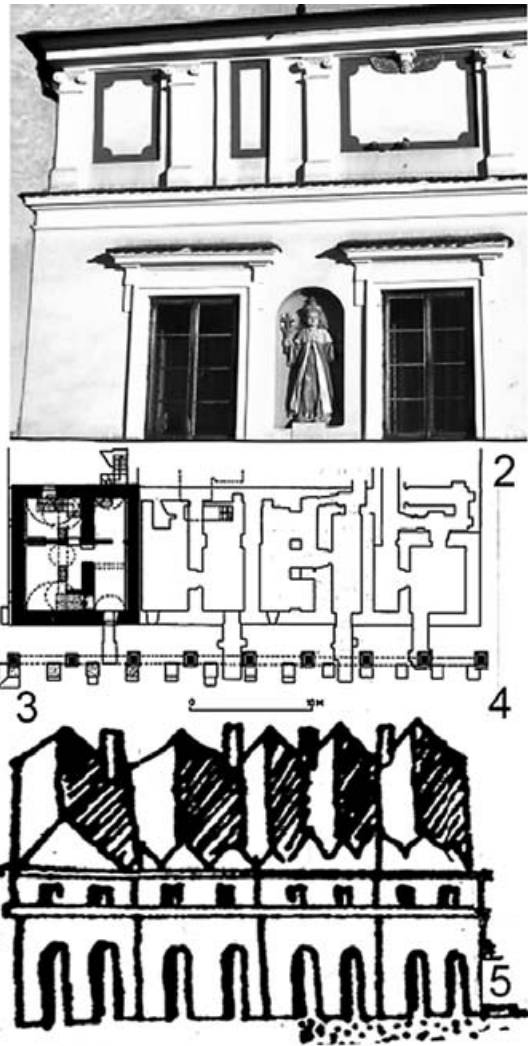

6. Elewacje i wnętrza Kamienic Ormiańskich: 1) stropy belkowe Ormiańska 26, 2) narożnik zrekonstruowanej attyki Ormiańska 30, 3) widok rekonstrukcji ciągu attyk ul. Ormiańskiej, 4–5) dekoracje belek stropowych 6) podcienia kamienic (ryc. autora)
 6. Facades and interiors of Armenian Town Houses (author's illustration)

7. Studia źródłowe I fazy rozwoju architektury miasta: 1) Widok kamienic zamojskich, przerys wg sztychu G. Brauna z 1618 r. w dziele: *Civitates orbis terrarum*. 2) Zarys odsłoniętego narysu pierwotnego domu z końca XVI w. z relikdami ceglano-arkadowego portyku filarowego w kamienicy przyrynkowej Rynek Wielki 8 w Zamościu z k. XVI w., 3) Relikty pierwotnej budowli zarejestrowane w przekroju poprzecznym kamienicy Rynek Wielki 8 w Zamościu z k. XVI w., 4) Przebudowa układu konstrukcyjnego pierwotnych domów w 1 poł. XVII w. schemat nowej konstrukcji obiektu typowy dla wielu przyrynkowych kamienic zamojskich z pocz. XVII w., 5) Przykłady domów kolonistów w Bolonii z XV i XVI w. z jednoprzęsłowym portykiem filarowo-arkadowym oraz słupową drewnianą konstrukcją podcienia Palazzo Isolani wg ryciny w dziele V.F. Malaguzzi, *L'architettura di Bologna nel rinascimento*, Bologna 1899, 6) Układ przestrzenny parteru kamienicy Rynek Wielki 8 w Zamościu po przebudowie 1 poł. XVII wieku prezentujący charakterystyczny typ kamienicy z wąską sienią na osi (ryc. autora)

7. Source studies of town's architecture development in its 1st phase (author's illustration)

8. Ikonografia Zamość, kamienice przy Rynku Wielkim: 1) kamienica Rynek Wielki 8 wg akwareli J.P. Lelewela z 1824 r., 2) rekonstrukcja ściany attykowej kamienica Rynek Wielki 8 w l. 1980., 3) I faza domu narożnego Rynek Wielki 8 z ok. 1580 r., 4) ciąg arkad dwuprzęsłowych Rynek Wielki 2–8, 5) widok arkad w. sztychu G. Brauna, 6) fragment Rynku Wielkiego na Obrazie Bukowińskim z 1630 r. (ryc. autora)

8. Zamość iconography, town houses at Great Market Square (author's illustration)

Podczas II Kongresu Konserwatorów Polskich zaprezentowałem sześć problemów, omawiając m.in.: 1. Idee i narzędzia ochrony dziedzictwa kultury w obliczu przemian globalizacyjnych. 2. Zabytki jako podmiot idei pomnażania wartości dobra wspólnego, 3. Strategie prawne zabezpieczenia zabytków, 4. Strategie społeczne wydobywania wartości zabytków, 5. Strategie ekonomiczne zachowania wartości zabytków, 6. Strategie użytkowo-przestrzenne gospodarowania zabytkami.⁵

Oskar Wilde pisał: „*Miasto to tylko ludzie*”, od nich zależy dobro przestrzeni i nieprzemijalność piękna. Wartości ekonomiczne zależą od utrzymania, a nawet podniesienia wymiernej jakości dzieła sztuki. Prof. Maria Poprzedzka tłumaczy, iż skutkiem filozoficznych mechanizmów następuje rewizja poglądów moralnych na temat statusu ontologicznego dzieła, a jakość estetyczna wpływa na cenę wg kryteriów artysty i samego świata sztuki. Rewaluacja rynkowych mechanizmów działania jest wynikiem etycznej konsekwencji instytucjonalizacji świata sztuki. „*Krytyka artystyczna stawia pytania: jakie są dziś kryteria oceny dzieła sztuki? czy unieważnieniu podlegają kategorie stylu? co stanowi właściwy przedmiot historii sztuki? czy rola historyków sztuki sprowadzana jest dziś jedynie do wyceny dzieła?*” Badanie stanu użytkowania środowiska kulturowego i przyrodniczego unaoczniają niedostatki systemu zarządzania.

Ochrona dzieł kultury i natury wpisanych w rejestry i spisy gminnej ewidencji zabytków wymaga porównawczych studiów. Jest to zadanie nowoczesnego monitoringu funkcji zabytku i celów społecznie użytecznych Interpretacja i wydobywanie wszystkich walorów dziedzictwa kultury i natury zależy od opracowania nowych standardów działania, badania pokrewnych struktur i ich użytkowości w różnych kręgach kulturowych dla poprawy zbiorowych potrzeb, harmonii środowiska kulturowego i stanu zachowania otoczenia w którym pragniemy egzystować. Wówczas obiekty te stają się wypadkową ponownej waloryzacji, powiązań prawa ze społecznymi celami gospodarowania zasobami, z obiektywną wyceną dziedzictwa historii na zasadach zdrowej ekonomii, zaradności administracji oraz idei oszczędnego pomnażania dobra wspólnego. Wagę

⁵ B. M. Pawlicki, *Differences in the Theory and Practice of the Preservation of Monuments and the Protection of Cultural Heritage – Zmienność pojęć w teorii i praktyce konserwacji zabytków i ochrony dóbr kultury*, [w:] *Przeszłość dla przyszłości – Past for the future*, II Kongres Konserwatorów Polskich, Warszawa–Kraków 2015, Czasopismo Techniczne, Architektura, z. 6-A (9), rok 2015 (112), wyd. PK., s. 141–154.

ważnych racji kulturowych gospodarowania dziedzictwem kultury ukazują wzorcowe formy tożsamości miejsca, rezerwaty architektoniczno-archeologiczne.

Miejmy nadzieję, iż II Kongres Konserwatorów Zabytków biorąc pod uwagę znaną maksymę: „Przeszłość dla przyszłości” pozwoli podejmować skuteczne oceny zagrożeń dziedzictwa i metod ochrony dóbr kultury narodowej w Polsce, przyczyni się do poprawy estetyki i ładu przestrzennego, podniesie w górę wiedzę o ochronie, konserwacji i rewalizacji dziedzictwa narodowego w szerokim zakresie teorii, badań i praktyki. Jest to dziś również zadanie dla ochrony i konserwacji dzieł sztuki i kultury w poszukiwaniu nowych kreatywnych rozwiązań, w poznawaniu sieci wzajemnych relacji i powiązań dzieł powstałych w różnych kręgach kulturowych. Wychodząc z partycypacyjnej koncepcji dzieł sztuki i dziedzictwa kultury.

Podsumowując można zauważyć, iż sprawna opieka i kompetentny nadzór może utrwalić wartości przestrzenne i użytkowe, zapewniając maksymalne spełnienie pożądanej roli społecznej zabytków. Ekspozat muzealny we współczesnym świecie wirtualnego ruchu pośród rekwizytów przeszłości służy celom zbiorowym. Wymaga to pionierskich standardów działania, nowych baz danych, badania pokrewnych struktur i ich użytkowości w innych kręgach kulturowych dla poprawy harmonii środowiska kulturowego i otoczenia, w którym pragniemy egzystować.

Zabierając głos w dyskusji podczas kongresowego „okrągłego stołu ekspertów” nt. „Polska doktryna ochrony dziedzictwa na tle europejskim” zwróciłem się do zebranych tymi słowami: Szanowni Państwo! Jest mi niezwykle miło uczestniczyć w akcie kreacji nowych postaw dotyczących ochrony dóbr kultury, dziedzictwa kultury nie tylko polskiego, ale światowego.

Chcę przypomnieć, że w tej wielkiej akcji kultury uczestniczyła Polska, od czasu gdy w 1931 r. prof. Marian Lalewicz z Politechniki Warszawskiej był delegowany do Aten i tam Polska poprzez swą obecność podejmowała wielkie dzieło troski o zabytki ówczesnego rozumianego świata.⁶ Poprzez Akropol w Atenach, a także poprzez to, co wówczas udało się wybitnym archeologom i konserwatorom z Grecji, Włoch i Francji na tym polu dokonać. Ale prze-

⁶ M. Lalewicz, *Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji zwołanej w roku 1931 w Atenach, w sprawie ochrony i konserwacji zabytków sztuki i historii, Odczytane d. 18 marca 1932 roku na posiedzeniu Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej w Warszawie*, Warszawa 1932.

cież kontynuacją tego dzieła była działalność obecnego tutaj profesora Olgierda Czernera, profesora Jana Zachwatowicza, wówczas kiedy konstituowano Kartę Wenecką. Przecież Polska również uczestniczyła w tej procedurze ochrony kultury, nie tylko Europy, nie tylko Wenecji, ale świata. Chcę również przypomnieć, że obecny tu Profesor Andrzej Kadłuczka, wraz z honorowym delegatem kultury włoskiej Paolo Del Bianco byli współtwórcami „Karty Kraków 2000”. Również Polska wówczas podpierając się wiedzą, doświadczeniem, talentem, umiejętnościami i rozważa! co jest niezwykle ważne, co być może mój przyjaciel Paolo zechce potwierdzić, był to kolejny etap na drodze rozkwitu konserwatorstwa w trosce o rozwój cywilizacji i kultury świata.

I my, jako konserwatorzy z tej szkoły krakowskiej, małej prowincjonalnej być może, nie weneckiej, florenckiej, paryskiej, ale w tej małej naszej szkole, w tych naszych doświadczeniach, które wywodzą się od myśli naszych profesorów, którzy w dwudziestoleciu międzywojennym uczyli nas postaw tworzenia nowych jakości, tworzenia nowej architektury, nie zapominając o kulturze i o zabytkach przeszłości. Ale zabytki wraz z kulturą są układem odniesienia, tak jak można tutaj wyczytać w rezolucji zresztą pięknie rozpoczętej „*My uczestnicy (...) jesteśmy świadomi nieuchronnych dynamicznych zmian*”.

Te dynamiczne zmiany doskonale ujął obecny wśród nas Prezydent ICOMOS Gustavo Araoz.

Mówił nam „*Nie konflikty, a aktywa przyszłości*” mają być motorem naszych działań i ukierunkowaniem przyszłości ochrony dziedzictwa, o które nam wszystkim tutaj chodzi. Czytamy w rezolucji II Kongresu wyśmienite zdanie. „*Zmiana ta wymaga zmodyfikowania działań na rzecz jego ochrony i konserwacji rozumianej jako kreatywny proces*”. A dalej jest napisane: „*Odrzucając pogląd o nieuniknionych konfliktach*”. Zapytajmy: czy można

odrzuć pogląd o nieuniknionym konflikcie w dzisiejszym świecie? Czy można odrzucić dalszą agresję ze strony zwiedzających zabytki, którzy przyjeżdżając z daleka do Palmiry wysadzają w powietrze świątynię boga nieba? Tego się nie da jedynie „odrzucić”, trzeba to potępić.

Pogląd, który zaprezentowali profesorowie – uczestnicy tego okrągłego panelu, jest on gdzieś zawarty w etyce, w przepisach prawa, bo my ciągle poszukujemy *modus vivendi*, takiego sposobu przeżycia – jak samych siebie ochronić wobec ogromu nowych faktów, i tych nieuniknionych konfliktów i agresji. Pragnę odwołać się do swojego artykułu, który był przedstawiony na Kongresie w drugim dniu. Upomniałem się o znaczenie, prestiż ważnego dokumentu, jakim dla każdego z nas, dla każdego Polaka jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, a w ramach tej konstytucji jakież ogromne znaczenie ma zdanie o „dobru wspólnym”, wypowiedziane w Preambule Konstytucji z 1997 r.

Pozwólcie Państwo, zacytuję jej fragment: „*W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny (...) my Naród Polski (...) równi w prawach i powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, (...) za kulturę zakorzenioną w (...) ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji (...) zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku (...)*”.

Prof. Jacek Purchla prowadzący obrady „okrągłego stołu” skonstatował w podsumowaniu: „*Bardzo dziękuję. Bardzo dziękuję również za uświadomienie nam wszystkim, że choć świat był podzielony, choć Europa była podzielona nasze środowisko było jednością i w Atenach i w Wenecji i w Paryżu w roku 1972, bo Polska była jednym z nielicznych pierwszych sygnatariuszy Konwencji Paryskiej i wyjątkiem od reguły, jeżeli chodzi o kraje budujące socjalizm, kraje jak wówczas mówiono pokoju i postępu*”.

DIFFERENCES IN THE THEORY AND PRACTICE OF THE PRESERVATION OF MONUMENTS AND THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE SITES (100 YEARS OF ZAMOŚĆ PROTECTION)

The Second Congress of Polish Conservators, held between the 6th and the 10th of October 2015 in Warsaw and in Kraków, brought together numerous representatives of Polish conservation milieus along with specialists invited from abroad. Whilst presenting a paper entitled “Variability of Terms in Theory and Practice of Monument Conservation and Protection of Cultural Assets”, I asked the following ques-

tion at the very beginning: what are the ideas and tools of taking care of cultural heritage assets today, in the face of globalisation transformations? I added that the answer to this question entails a necessity of seeing a monument as an inherent subject of the idea of multiplying the values of common good. Our legislation has noticed this sign of times a long time ago. The Preamble of the Constitution of the Repub-

lic of Poland mentions the idea of public interest. This idea had and still has fundamental, basic and final significance in the protection of cultural assets.

Weighing the common good has been, for a long time, the fullest interpretation of ethical views, as well as a significant system of philosophical thought since the moment of formulation of Aristotle's "Nicomachean Ethics" in the 2nd half of the 4th century B.C. published by his son Nicomachus approx. 300 B.C. This ethics, as the main component of art of living and history, including purposes of art, consists in shaping a tendency for attachment to customs and tradition since early youth, forming relations that take place between the shape of culture, the structure of work, the artist and the recipient. The main index of fulfillment of these obligations is included in the category of moral virtues, the award for which is happiness, the key and the lofty ideal of cognition. Today, it constitutes a significant, valuable and socially important factor of the issue of protection of world heritage entered in the list of Cultural and Natural Heritage of ICOMOS. Today's world still uses the beautiful ideas of the past.

Enlightened rationalism and classicism of the 18th century based evaluations of the past works on postulates of philosophy and the views of Ch. Batteaux, D. Hume, J.J. Winckelman and I. Kant. The 19th century initiated poetic interest in the testimonies of history presented in the works of Walter Scott and Victor Hugo, leading to the formation of the doctrine of Emmanuel Viollet le Duc, author of a catechism of thinking about our attitude to the past; this period is also marked by the ideas of John Ruskin, who said: "A nation becomes worth of the land and landscape that it inherited through its acts and through its ability to leave them more beautiful for its children". The end of the 19th and the beginning of the 20th century was dominated by theories of Alois Riegel, Max Dvořák and Camil Boito. Iconological analyses of works of art by Erwin Panofsky and phenomenological methods of Roman Ingarden. The entire 20th century brought new interpretation of restoration of works of art on the basis of the premises of the Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments adopted in 1931, reformed by the Venice Charter of 1965 and extended by the provisions of the Cracow Charter of 2000.

Care for cultural assets in line with the UNESCO guidelines and the law of the European Union and local legislation depends on the need of improving human relations and fair distribution of assets. Gary S. Becker from the 1960's stipulates that expenditure on human capital is the most valuable wealth of a nation. This happens when there is an

increase of science and knowledge. An economically strong and socially healthy organism increases financial resources and income, shapes trust to institutional forms of power, improves utility in managing funds, incites appreciation for the beauty of cultural qualities. It justifies relations between the private law and the community law. Modern connotations imbue them, in line with the ideas of John S. Mill in *A system of logic, deductive and inductive*, with philosophical sense of inductive reasoning as a series of logical and technical determinations.¹ Today it is also a task for the protection and conservation of works of art and culture in the search for new creative solutions in exploring a network of mutual relations and links works created in different cultures. Mieczysław Porębski, starting from the participatory concept of veracity of a work of art, wrote: "A work presents reality (...) testifying to its existence; it opens it in front of us and (...) gives the recipient a chance for cognitive and emotional participation in it (...) only when the active aspect of reception clashes with the activity of the author offering his own – personal – testimony to the truth."²

Issues that were overlooked in the past make up the new semantics of terms, shape new definitions of local and international cultural products. The character and the categories of reactions to threats created the idioms of such terms as care, protection, security, extraction, preservation, conservation and revaluation. Authenticity of environment, substance, structure, material, technique, technology, function and form influence the emotions and speculative associations. The artistic quality or the shape of space compliant with the idea and the design of the author of the work are subject to evaluation. The documentary quality is expressed by material testimonies, sometimes collections of lapidaria determining the strength of a historical fact. They determine the outstanding characteristics of cultural landscape, constantly changing the aesthetic relations of cultural facilities and the eco-system of the natural environment.

This can be referred to spatial order and the need of preservation of domestic traditions in the modern times, as well as active co-participation in multiplying the manifestations of culture as a value of novelty.

Important elements in evaluation of authenticity of a work are ideal models and local traditions in architecture.

This aspect may be successfully presented with respect to Zamość, one of the few examples of

¹ J.S. Mill, *System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej*, translated Cz. Znamierowski, Warszawa 1962.

² M. Porębski, *Prawda sztuki*, [w:] *Fermentum massae mundi*, AGORA 1990.

Table No. 1. Impact of authenticity of cultural heritage on the degree of intervention

RANGE OF WORK DEGREE OF CONSERVATION INTERVENTION AUTHENTICITY

LIMITED INTERVENTION SECURING RESERVE PROTECTION	CONSOLIDAMENTO	REINFORCEMENT	100 %
	MANUTENZIONE	SECURING	
	LIBERAZIONE	DISCLOSURE	
	RICOMPOSIZIONE	RE-COMPOSITION	
	PROTEZIONE	PROTECTION	
EXTENDED INTERVENTION RESTORATION RE DEVELOPMENT	REINTEGRAZIONE	SUPPLEMENTATION	
	SPOSTAMENTO	RELOCATE	
	RICONSTRUZIONE	RESTORATION	
	COMPLETAMENTO	REINSTATEMENT	
RECONSTRUCTION FUSION RENEWAL	RICONSTRUZIONE	RECONSTRUCTION	
	INTEGRAZIONE	FINISHING	
	RINNOVAZIONE	REINSTATEMENT	
TRANSFER REINTERPRETATION ADJUSTMENT	CAMBIAMENTO	REORGANIZATION	0 %
	AMPLIAMENTO	EXTENSION	
	ADATTAZIONE	ADAPTATION	

transformations of models following from the experiences of Italian Renaissance at the Polish lands between the end of the 16th and the beginning of the 17th century.³

Let us ask the following question: what does the management of cultural assets and historical city centres consist in? In response to this question, in 2010, I presented several suggestions at the International Conservation Conference entitled “The Charter of Kraków 2000: 10 Years Later.”⁴

Walter Frodl noticed the metaphor of a symbol in the reconstruction work, whereas Professor Jan Zachwatowicz saw useful consumption added values in it, indispensable in social relations of a recipient with a work of art. In line with the postulates of Frederick W. Taylor, the significance of scientific examination of consumption structures started to be indicated in the organisation and management sciences.

It is good when it is accompanied by rewarding incentives and assertive attitude to the tradition of

culture. It is possible to observe degrading impulses during negotiatory tenders with underestimated prices, testifying to incomplete recognition of the social value of heritage.

Note the narrow division of the methodological issues as seen in the regeneration, or restoration and reconstruction of the artwork’s form and content according to the view of the new material, and impact of authenticity of cultural heritage on the degree of intervention.

The most proper way to protect and to use monuments depends on recognition of features and properties of a monument as timeless values, the subject of the idea of multiplying the values of common good.

Passage of time, constant threats and harmful impact on the condition of monuments show that the analysis of the idea of a work and social space defined by the spirit of time, relics from the time of its construction, *genius loci*, the value of the past, historical, artistic, aesthetic and emotional quality are undertaken time and time again. (Tabl. No. 1), (III No 1 and 6).

Now, during the 2nd Congress of Polish Conservators, I presented six problems discussing the case of Zamość. among others: 1. Ideas and the tools for protection of cultural heritage in the face of globalisation changes. 2. Monuments as subject of the idea of multiplying the values of common assets. 3. Legal strategies for monument protection. 4. Social strat-

³ M. Pawlicki, *Wzorce idealne a tradycje rodzime w architekturze, na przykładzie Zamościa. Regionalne tradycje w kształtowaniu polskich miast i miasteczek – poszukiwanie odrębności, problemy tradycji*, N° 8 Ogólnopolskie Sympozjum Architektury Regionalnej, Materiały pokonferencyjne, Drzonków 1987, edit PK, s. 17–31.

⁴ B.M. Pawlicki, *Imponderabilia prawne w świetle Karty Kraków 2000 – 10 lat później*, [w:] *Karta Kraków 2000 – 10 lat później*, Kraków 2011, s. 87–95.

egies for extracting monument value. 5. Economic strategies for preserving value of monuments. 6. Utility and spatial strategies of monument management.⁵

Oscar Wilde said: “*City consists only of people*”; people who are able to ensure a guarantee of durability for beauty and good space. Economic values depend on the maintenance or even increase of a measurable quality of a work of art. Professor Maria Poprzędzka explains that today, these values are the result of philosophical mechanisms of revision of moral views on the ontological status of a work, change of the aesthetic quality for price according to the criteria of the artist and the world of art as such, for the purpose of revaluating market mechanisms of operation. Modern discussions and scientific debates shaping knowledge about works of culture as a result of ethical consequence of institutionalisation of the world of art and artistic criticism posing such questions as: what are the criteria for evaluating a work of art today? Have categories of style been annulled? What constitutes the proper object of history of art? Is the role of art historians limited to evaluation of a work of art? Examination of the status of use of cultural and natural environment, historical cities and architectural and urban complexes clearly shows deficiencies of the management system.

Guardianship and competent supervision may solidify urban, spatial, structural and utilitarian values, along with features of space ensuring maximum access to fulfilment of the desired social role, adjustment of equipment, exhibits and accessories to collective needs in the modern world of virtual movement among artefacts of the past.

Protection of works of culture and nature, as well as facilities recognized as monuments of art, included in registers or commune record lists requires separate comparative studies. The principal aspects of guardianship over historical heritage give rise to the need of resuming studies from the point of view of socially useful objectives. Interpretation and extraction of all values of cultural and natural heritage depends on the preparation of new standards of operation, examination of related structures and their utility in various cultural circles for improvement of collective needs, harmony of the cultural environ-

ment and status of preservation of the environment where we wish to exist. In such case, these facilities will become the resultant of renewed revaluation, ties between the law and the social objectives of resource management, objective valuation of historical heritage upon the principles of healthy economy, resourcefulness of the administration and the idea of thrifty multiplication of the common good. The importance of cultural reasons of managing the cultural heritage is testified by model forms of identity of a site, i.e. architectural and archaeological reserves.

The 2nd Congress of Monument Conservators, taking into account the well-known motto “The Past for the Future” focused on the issue of efficient evaluation of threats and preservation of assets of national culture, making a contribution to improvement of aesthetics and spatial order, increase of knowledge about conservation and rehabilitation in a broad range of theory, studies and practice. A new task is being formed for conservation and rehabilitation of works of art and architecture in the course of searches for creative solutions, in becoming acquainted with the network of mutual relations and ties among works created in various cultural circles. This is a result of participatory concept of works of art and modern culture.

Summing up, it may be noticed that efficient care and competent supervision may solidify spatial and utilitarian values ensuring maximum fulfilment of the desired social role of monuments. In the contemporary world of virtual traffic, a museum exhibit among relics of the past is used for collective purposes. This requires pioneering standards of operation, new databases, examination of related structures and their utility in other cultural circles to improve the harmony of cultural environment and the surroundings in which we wish to exist.

When speaking during the discussion held at the “round table of experts” about the Polish doctrine of heritage protection against the European background, I welcomed the participants with these words: “*Dear Sirs/ Madams! I am extremely pleased to participate in the act of creation of new stances and legislation acts not only of the Polish law, but also the international law.*”

I wish to remind you that Poland has participated in this great cultural activity since 1931, when Professor Marian Lalewicz from the Warsaw University of Technology was delegated to Athens. Via his presence in Athens, Poland participated in the task of taking care of the monuments of world heritage as they were understood at that time (including the Acropolis of Athens) and the accomplishments of outstanding archaeologists and conservators from

⁵ B.M. Pawlicki, *Differences in the Theory and Practice of the Preservation of Monuments and the Protection of Cultural Heritage – Zmienność pojęć w teorii i praktyce konserwacji zabytków i ochrony dóbr kultury*, *Przeszłość dla przyszłości – Past for the future*, II Kongres Konserwatorów Polskich, Warszawa–Kraków 2015, *Czasopismo Techniczne, Architektura*, z. 6-A (9), rok 2015 (112), wyd. PK., s. 141–154.

Greece, Italy and France.⁶ This act was continued by Professor Olgierd Czerner, who is present here today, together with Jan Zachwatowicz, he participated in the works on the Charter of Venice. Poland participated in this procedure of shaping the image of culture not only of Europe and Venice, but the entire world. I also wish to remind you that Professor Andrzej Kadłuczka, also present here, together with the honorary delegate of Italian culture, Paolo Del Bianco, were the co-authors of the "Charter of Kraków 2000." They relied on their knowledge, experience, talents, skills and reason. This was another step on the road of conservation development, taking care of the flourish of the world civilisation and culture.

We, conservators from the Kraków school, the small and provincial one, not the Venetian, Florentine or Parisian, but in this small school and in our experiences that derive from the thought of our professors from the inter-war period who taught us the fundamentals of creating new qualities and creating new architecture, we do not forget about culture and about monuments of the past. Monuments, together with culture, constitute a system of references, as can be read in the resolution which begins with a beautiful sentence: "We, the participants (...) conscious of the inevitable and dynamic changes."

These dynamic changes were mentioned by Gustavo Araoz, ICOMOS President who is with us today.

He said: "Not conflicts, but assets of the future" have to be the driving force of our activities and the direction for the future of our heritage that we all care about. There is an excellent statement in the resolution of the 2nd Congress. "This change requires modification of activities for the benefit of its protection and conservation understood as a creative process." And further: "Rejecting the view of inevitable conflicts." Let us inquire: is it possible to reject the view of inevitable conflict in today's world? Is it possible to reject further aggression on the part of those who visit monuments and those who come from afar to Palmyra in order to blow it up? It is not possible to "reject it": we have to condemn it. The view that was presented by professors – participants of this panel, is contained in ethics, in legal provisions, because we are constantly looking for *modus vivendi*, the manner of survival – the manner of keeping ourselves safe faced with the vastness of new facts, in-

⁶ M. Lalewicz, *Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji zwołanej w roku 1931 w Atenach, w sprawie ochrony i konserwacji zabytków sztuki i historii, Odczytane d. 18 marca 1932 roku na posiedzeniu Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej w Warszawie, Warszawa 1932.*

evitable conflicts and aggression. I would like to refer to my article that was presented on the second day of the 2nd Congress. I attracted attention to the prestige of a document important for every Pole, i.e. the Constitution of the Republic of Poland of 1997; the sentence about "common good" featured in its preamble has huge significance.

Let me quote its fragment: "Having regard for the existence and future of our Homeland (...) We, the Polish Nation (...) Equal in rights and obligations towards the common good – Poland, Beholden to our ancestors for their labours, (...) for our culture rooted in (...) universal human values, recalling the best traditions (...) Obligated to bequeath to future generations all that is valuable from our over one thousand years' heritage (...)."

Professor Jacek Purchla, hosting the round table panel, stated in the recapitulation: "Thank you very much. I am very grateful for making us aware of the fact that even though the world was divided, even though Europe was divided, our milieu was unanimous in Athens, in Venice and in Paris in 1972, because Poland was one of the few first signatories of the Parisian Convention and an exception from the rule as far as countries building socialism were concerned; countries, as it was said back then, of peace and progress."

LITERATURA / REFERENCES

- Lalewicz M., *Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji zwołanej w roku 1931 w Atenach, w sprawie ochrony i konserwacji zabytków sztuki i historii, Odczytane d. 18 marca 1932 roku na posiedzeniu Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej w Warszawie, Warszawa 1932.*
- Mill J.S., *System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej*, tłum. Cz. Znamierowski, Warszawa 1962.
- Pawlicki B.M., *Imponderabilia prawne w świetle Karty Kraków 2000 – 10 lat później*, [w:] *Karta Kraków 2000 – 10 lat później*, Kraków 2011, s. 87–95.
- Pawlicki B.M., *Zmienność pojęć w teorii i praktyce konserwacji zabytków i ochrony dóbr kultury*, [w:] *Przeszłość dla przyszłości – Past for the future*, II Kongres Konserwatorów Polskich, Warszawa–Kraków 2015, Czasopismo Techniczne, Architektura, z. 6-A (9), rok 2015 (112), wyd. PK., s. 141–154.
- Pawlicki M., *Wzorce idealne a tradycje rodzime w architekturze, na przykładzie Zamościa*, [w:] *Regionalne tradycje w kształtowaniu polskich miast i miasteczek – poszukiwanie odrębności, problemy tradycji*, 8 Ogólnopolskie Sympozjum Architektury Regionalnej, Materiały konferencyjne, Drzonków 1987, s. 17–31.
- Porębski M., *Prawda sztuki*, [w:] *Fermentum massae mundi*, AGORA 1990.